

1730⁶ Վարսէն տուաւ Ռարիզու ձեւն
բանին, արեւելեան Հնդկաց ուղեորու-
թեանն դառնալով: Դոփա-Վափոն՝ զոր
այսպէս կը կոչեն Սալապարք, միշտ
դէպ 'ի արեւուն կը դառնայ եթէ ելե-
լուն և եթէ մտնելուն ժամանակ, և
կէսօրը ճիշդ զուգահեռական է հորի-
զոնին հետ. և նաև հասարակ պատկա-
ռուկին պէս զգայուն. բայց փոխանակ զի
ուրիշները երբ կ'ամփոփուին տերեւին
դէպ 'ի վեր կ'առնուն, այսինքն՝ իւրա-
քանչիւր տերեւին երկու մասը մէկմէ-
կու հետ կը միացնեն, ասիկայ ընդհա-
կառակն դէպ 'ի վար կ'ամփոփուի. ա-
նանկ որ եթէ իրենց բնական վիճակին
մէջ մատուլ թեթև մըն ալ դաշուի տե-
րեւի մը տեւի կողմը նայելու համար՝
իբրև թէ երևնալու սաստիկ ամենալով
մէկէն 'ի մէկ կը փակուին: Սալա-
պարք երեւակայական զօրութեան յատ-
կութիւն մը սեպեր են իրեն այս բնու-
թիւնը, կ'ըսէ Վարսէն, և կը խորհրդա-
ծէ ալ թէ այն տգէտ բարբարոսները
անկարելի է որ ուրիշ մեկնութիւն մը
կարենան տալ:

Քիրիկէ նաև զգայուն թուփ մը կայ
որուն տերեւները մէկէն կը խոնարհին՝
երբ մէկը տակէն անցնի: Վանամա ալ
ուրիշ տեսակ փշալից թուփ մը կը գտ-
նուի որուն տերեւները վար կը ծռին երբ
մէկը քովէն կ'անցնի, և դէպ 'ի ճա-
նապարհորդին զգեստներուն կը ձգուին
որով տեսնողները մէկէն կը հեռանան:
Վանամայի բնակիչները Բարի լոյս դրած
են այս թուփին անունը, պատճառաւ ի-
րեն այս յատկութեւր որ մօտէն անցնո-
ղին գլուխը կը ծռէ:

Հասարակ պատկառուկը Պրազիլի և
Հարաւային Վերիկոյ բնիկ բոյս մըն
է. տաք և խոնաւ տեղումնք շատ կը
սիրէ, մասնաւորապէս շատ թաւ չեղող
մացառուտներ՝ ուր որ փոփոխակի հա-
ւասարապէս արև և շուք կ'ըլլայ: Եւ-
րոպա շատ տեղ զայն պահել ուզողները
պէտք է Զերմանոյի մէջ խնամեն: Եւ
քանի մը տեսակներէն դուրս պատկա-
ռուկ մ'ալ կայ որուն անունը Ծոյլ՝ գրած
1. Mimosa pigra.

են տնկարանք, ամենածանր ամփոփո-
ւելուն պատճառաւ: Երոնցմէ դուրս
դեռ շատ ուրիշ տեսակներ ալ կը գտ-
նուին, որոնց վրայ աւելորդ է խօսքերնիս
երկընցնել, և տեղեկանալ ուզողները
կրնան եւրոպական ընդարձակ տնկաբա-
նութեանց գրքերէն համանալ:

ՊՍՏՄՈՒԹԻՒՆ

ՊՕԼՍՈՅ

(Տես երես 233)

Վոստանդիանոս քանի մը օրէն վեր-
ջը Ռիզանդիոնը պաշարեց. այսպիսի
ձեւնարկութիւն մը ըստ ինքեան շատ
աշխատութեան կարօտ էր, և վախ-
ճանն ալ խիստ անորոշ: Երջին քա-
ղաքական պատերազմաց միջոցները,
քաղքին ամրոցները բոլոր ամրացուցած
էին, և քանի որ իկիանոս ծովակալ
էր, պարսպապահ զօրքը՝ պաշարողնե-
րէն աւելի սովի վտանգէն ազատ էր:
Վոստանդիանոսի նաւատորմիղը արդէն
ճամբայ ելլալու պատրաստուած ըլլա-
լով, Պիրէայէն անցաւ, և սկսաւ մեր-
ձակայ ծովեղերքները պտրտիլ: Վոս-
տանդիանոս հրամանատարներուն պա-
տուէր տուաւ որ Ելլեսպոնտոսի վրայ
երթան. վասն զի իկիանոսի նաւերը
փոխանակ իրենցմէ աւելի տկար թշա-
ւոյ մը դիմացը վազելու, ելան նեղ տեղ
մը կեցան, ուր որ շատ ամրացրնելու
ամենեւին կարօտութիւն և օգուտ չը-
կար: Երիսպոս՝ Վոստանդիանոսի անդ-
րանիկ որդին՝ յանձն առաւ յարձակման
գլուխ կենալու, և այնպիսի յաջողու-
թեամբ ու քաջութեամբ 'ի գլուխ տա-
րաւ զայն, որ հայրը վրան մեծ համար-
մունք առաւ և հետեւաբար նախանձն
ալ շարժեցաւ: Պատերազմը երկու
ժամ տևեց: Եւ քանի, թշնամեաց նա-
ւատորմին հրամանատարը՝ յանձն ա-
ռաւ մենամարտութիւն ընելու, ձեռ-

քին տակը ունեցած բազմաթիւ նաւա-
ցը վրայ վստահանալով թայց որովհետեւ
Երեսպահատուի նեղուցը խիստ նեղ էր,
հետը միայն ութսուն հատ լու զինա-
ւորութեամբ նաւ առաւ, ու մնացածները
աւանձին տեղ մը կեցընել տուաւ ին-
չուան որ նոր հրաման մը գայ:

Կէսօրուան միջոցները Երեսպահոս նշան
տուաւ, ու սկսաւ առաջ երթալ. մէյմ
ալ թշնամեաց նաւերէն շատը ընկըղ-
մեցան, ու իրարու զարնուելով երկու
կտոր եղան: Ենչուան գիշեր պատերազ-
մը անորոշ մնաց: Բայց վերջապէս եր-
կու կողմէն ալ սաստիկ կորուստ ըլլա-
լէն ետեւ, ետ քաշուեցան՝ մէկը դէպ
'ի Եւրոպա ու մէկալը Միջոյ ափունք-
ները:

Երկրորդ օրը կէսօրուան մօտիկ՝ հա-
րաւային սաստիկ քամի մը ելլելով
Երեսպահոսի նաւերը քշեց ու Մ. բանտի
նաւատորմը զինացիները տարաւ: Են
ատեն Երեսպահոս յարմար առիթ գտնե-
լով, արագութեամբ ու կտրճութեամբ
սկսաւ պատերազմիլ: Հարիւր երեսուն
նաւ ընկղմեցաւ, ու հինգ հազար հոգի
մեռան. իսկ Մ. բանտ, հազիւ թէ Բաղ-
կեդոնիոյ եղերքները կրցաւ ելլել ու
խալըսիլ:

Երեսպահոս շուտով մը այս յաղթու-
թեան լուրը իմացուց Կոստանդիանո-
սին. և նաւերը զենքերով ու ամէն տե-
սակ պատերազմական և ուտելու բանե-
րով լեցուցած դիմացը տարաւ: Երբոր
Երեսպահոստոս բոլորովին ազատեցաւ,
Կոստանդիանոս Բիւզանդիոյ պարիսպ-
ներուն պէս բարձր հողէ պատուար-
ներ շինել տուաւ. և ասոնց վրայ ամէն
տեսակ մեքենայ ու բարձր աշտարակ-
ներ կանգնեց, ուսկից զօրքերը թշնա-
մեաց վրայ նետեր ու ահագին քարեր
կը նետէին: Պատերուն շատ տեղերը
խոյրերուն հարուածներէն կործանած
էին:

Բաները այնչափ առաջ գնացած էին
որ Ի. կիւանոս, դեռ բոլորովին չպաշա-
րուած, Մարտինիանոսը կեսար անուա-
նեց, որ առաջ պաշտօնէից հազարա-
պետն էր, վերջը վարպետութեամբ մը

բոլոր հարստութիւններն հետը առած
Բաղկեդոն անցաւ: Բիւթանիա գը-
նաց վաթսուն հազար զօրք ժողովեց ու
անկէց Կոստանդիանոսի վրայ գնաց, որ
Բիւթոպօլսոյ դիմացը, որ հիմա Բսկիւ-
տար կ'ըսուի, իրեն գալուն կը սպասէր:
Եւ թաջութեամբ իր զօրքերը պա-
տերազմեցան, ու քսանհինգ հազար
հոգի մեռեալ և վիրաւոր դաշտին վրայ
մնացին:

Ի. կիւանոս այս երրորդ անգամ ալ
յաղթուելով, ու ինքզինքը սլաշտպա-
նելէն կամ հաշտութիւն ընելէն յոյ-
սը կտրած՝ Երկրորդ փախաւ:

Կոստանդիա իր կիներ որ Կոստան-
դիանոսի քոյրն էր, Ի. կիւանոսի համար
շնորհք խնդրեց եղբորմէն. ան ալ հա-
ւանեցաւ: Երկրորդ օրը Ի. կիւանոս գո-
ռոզ ու վեհանքն կերպով մը ծիրանին
ու կայսերական նշաններն յաղթակա-
նին ձեռքը տուաւ: Եւս նուազացու-
ցիչ հանգստէն վերջը, Կոստանդիանոս
'ի նշան հաշտութեան զինքը սեղանի
հրաւիրեց ու վերջը շիտակ (կ)եսաղոնիկէ
խաւրեց: Բիւզ մը ատեն անցնելէն վեր-
ջը զինքը իբրեւ ապստամբութիւն հա-
նող ու բարբարոսաց հետ վնասակար
յարաբերութիւն ունեցող ամբաստա-
նեցին. ետքը մէյմըն ալ զինքը անկող-
նոյն մէջ խղզուած գտան. բայց ոչ
Կոստանդիանոս և ոչ ծերակոյտը մար-
դասպանները գտնալու ետեւէ եղան:
(Հուղարկաւորութեան միջոցը) Եւրա-
նիանոս և կրտսերն Ի. կիւանոս գազա-
ղին քովէն գնացին: Իսկ Կոստանդիա-
նոս՝ Վիոկլետիանոս Մաքսիմիանոսի
հետ մէկտեղ երեսունըութը տարի
թաղաւորելէն վերջը, Երեւելեան ու
Երեւմտեան կայսերութեց ազատ ինք-
նակալ եղաւ:

Ի. կիւանոսի դէմ եղած վերջին պա-
տերազմներու միջոց, Կոստանդիանոս
իբրեւ տերութեան մարդ ու իբրեւ զօ-
րավար, շատ անգամ առիթ ունեցե-
ր Բիւզանդիոյ աննման դիրքը դիտե-
լու, և զարմացած էր թէ ինչպէս իւր
բնական դիրքովը թշնամեաց յարձակ-
մունքներէն ազատ ըլլալով, կրնար մեծ

վաճառահանութեան տեղ մը ըլլաւ իրմէ շատ դար առաջ Պոլիբիոս՝ իմաստնագոյն մատենագիրներէն մէկը, ցուցըցած էր իր այս դրբին համար ինչ օգուտներ ունենալը. և թէ ինչպէս անոր միջոցովը՝ Յունաստանէն փախած ողորմելի գաղթական մը ծովու տէր եղաւ, և ազատ ու բարգաւաճ հասարակապետութիւն մը կազմեց։

Ղիպպըն կ'ըսէ որ Ռիզանդիոնի նոյն միջոցին ունեցած տարածութիւնը անհաւասար եռանկեան մը կը նմանի. որուն բթանկին կողմը՝ որ դէպ 'ի Ռիւեւէք և Ռիոյ եզերքները կ'երկրնայ՝ թիւական Սոփորոնի ալիքներէն կը կոծուի. հիւսիսային կողմը՝ նաւահանգիստը բռնած է. հարաւային կողմն է Սարմարայի ծովը։ Եռանկեան խաւիսիւր դէպ 'ի Ռիւմուտք կը նայի. ու Լարոսիոյ ցամաքէն բարձր է։

Եռահանգիստը, որ Սոփորոնի թեւ մը կրնայ սեպուիլ, Սկեզլիւր կը կոչուէր, եղնիկի կամ կովու եզլիւրի ձև ունենալուն համար։ Իսկ ոսկի մակնունը հարստութիւնքը կրնշանակէր, որ նաւելով ամէն հեռու աշխարհքներէ Ռիզանդիոյ ընդարձակ ու ապահով նաւահանգիստը կը մտնէին։

Իւկոսպոլտի գետը՝ նաւահանգիստը թափելով, անոր յատակը կը մաքրէր, որով շատ մը ձկներ ցուրտ ատեն դէպ 'ի հոն կը ժողվուէին։ Եւ հիմակուան պէս ջրին մակընթացութիւնն ու տեղատուութիւնը խիստ անզգալի ըլլալով, դիւրաւ կրնային վաճառքները եզերք հանել։

Քաղկեդոնի պատերազմներէն վերջը, մէկէն Ռիզանդայիք քաղքին զրուները բացին Կոստանդիանոսն ընդունելու համար։ Պատմագիրք չեն որոշեր, թէ արդեօք Կոստանդիանոս այս միջոցն ունեցաւ այս քաղաքս հռովմայ կայսերութեան մայրաքաղաք ընելու խորհուրդը։

Կոստանդիանոս իր թագաւորութե քսաններորդ տարուան հանդեսին ատենը Ռիկոմիդիայէն հռովմ գնաց, ուր որ զինքը ընդունելու համար մեծ պալատ

րապտութիւն տեսած էին։ Ռիկայի իրեն դէպ 'ի արեւմուտք ըլլած վերջին ճամբորդութիւնն եղաւ։

Ղիպպընի ու Լըպոյի ըսածին նայելով, Կոստանդիանոսի իր իշխանութիւնը Լարոսիոյ ու Ռիոյ ծայրերը հաստատելը ուրիշ բանի համար չէր, բայց եթէ որպէս զի աւելի ազդեցութիւն մը ունենայ Վանուբի ու հանայիսի մէջտեղսւանքներն եղող բարբարոս ազգաց վրայ, ու աւելի մօտանց հսկողութիւն ընէ Պարսից թագաւորներուն վրայ։

Իրմէ շատ առաջ, Կեսար մտածեր էր աթոռը և կայսերութեան զօրութիւնը Ռիւքսանդրիա կամ Տրոյա փոխադրել։ Ինչպէս Սուրենիոս ալ կ'ըսէ իր երկոտասան կայսերաց վրայ գրած պատմութեանը մէջ, Վոյնպէս հօկտաւիանոս ()գոստոս՝ Տրոյան նորէն շինելու և հռովմական տերութեանը կեդրոնն ընելու խորհուրդն ունեցեր էր։ Երբոր այս ձայնը հռովմ տարածուեցաւ, ամէնքը դէմ կեցան ու վրանին սոսկում մը եկաւ։

Ինչու՞ շտ այս աւթովս Որատիոս իր երրորդ դրբին՝ երրորդ երգին մէջ այս խօսքս ըսած է եթէ. «Վապիտուին, յաւիտեանս անխախտելի, միշտ իր փառօքը զտիեզերս կը սքանչացնէ։ Իսկ Տրոյիոյ աւերակացը վրայ միայն խայտապող ոչխարներ ու վայրենի գազաններ կը գտնուին»։

Պոսիւէ կ'ըսէ թէ, 297 թուականին որ Սաքսիմիանոս Սիլան կը նստէր, անոր իշխանակիցը Վիոկլետիանոս տեսնելով որ հռովմայեցիք խիստ ազատասէր են, ելաւ Ռիկոմիդիա գնաց ու հոն հաստատուեցաւ։ Կոստանդիանոսի հայրը՝ Կոստանդ Վլորոս սովորաբար մեծին Ռիտանիոյ Լորք քաղաքը կը կենար. ինքն իսկ Կոստանդիանոս որ 306-ն կայսր ըսուեցաւ, գնաց Տրեւրընակութիւնը հաստատեց, և Սաքսենտիոսի յաղթելէն ետեւ քիչ անգամ հռովմ տեսնուեցաւ, իսկ 326-ն բոլորովին զայն թողուց։

Փառասիրութիւնն ու քաղաքակա-

նույն թիւնը, որոնց պատճառաւ Վիտիւ-
տիանոս ստիպուեցաւ հռովմէն հեռա-
նալ, իր յաջորդացը օրինակովը և մաս-
նաւորապէս քառամասնաւայ անընդհատ
սովորութեամբ, աւելի տիրեցին ու զօ-
րացան, և քիչ ատենէն հռովմ իրեն
տակ եղած այնչափ քաղաքաց պէս բան
մը դարձաւ: Երեսնամեակ Վանուբի
ափանցը վրայ ծնած ու իրիտանիոյ զօ-
րաց հաւանութեամբը կայսր ընտրուած
ըլլալով, երիտասարդութեան միջոցը
շատ անգամ կայսերական շքով իր ըն-
դարձակ գաւառներուն այցելութեան
կ'ելէր: Աւստի երբոր իր հակառակոր-
դացը յաղթեց, և ինքը միայն հռովմէա-
կան տէրութեան կայսր եղաւ, մտա-
ծեց որ աթուր ուրիշ տեղ մը հաստա-
տէ. և աս բանիս համար Միտիոյ ու
Լարոպիոյ սահմանագիծերէն արեւելի
յարմար տեղաց: Վիլլամոն կ'ըսէ թէ
Երեսնամեակ Վանուբի առաջ Միտիոյ եզերքը
նախնի Տրոյան ընտրեց. բայց հաջիւ-
թէ հիմնարկութիւնն եղաւ ու պա-
րիսպները սկսան շինել, յանկարծ միտ-
քը փոխեց, և Ռիւզանդիոյ դիրքին
վրայ սքանչանալով, մտածեց որ շէր
կրնար անկէ աւելի շահաւոր տեղ մը
մայրաքաղաքի մը հիմը դնել:

ԳԼՈՒԽ Բ.

Ռիւզանդիոյ օգտակար դիրքը. — Երեսնամեակ
տեսիլքը. — Երեսնամեակ Երեսնամեակ
ու կայսեր թագադրութեան հանգէսը. — Մայրա-
քաղաքը բազմամարդ ընելու համար Երեսնամեակ
նոսի բռնած ծածկան. — Շապուհի դէմ պատե-
րագրը. — Կայսերութեան բաժնուիլը. — Երես-
նամեակ Վանուբի մահը. — Իր նկարագիրը:

Ռիւզանդիոն իրաւքնէ Լարոպիոյ
ու Միտիոյ ազգերուն հաւասարապէս ազ-
դեցութիւն ձգող ամենայարմար կէտ
մըն էր: Բայց որովհետեւ, կ'ըսէ Նիպ-
պրն, ամէն ատեն մարդիկ մեծամեծ
քաղաքաց սկզբնաւորութիւնը առաս-
պելախառն հրաշքով մը եղած կը դը-
նեն, որպէս զի աւելի մեծարելի ընեն
զանոնք, անոր համար՝ Երեսնամեակ
ու զեց իմացընէլ թէ ինքը ոչ այնչափ
մարդկային հանձնարով, որչափ երկնայ-

ին իմաստութեանսխալ թելադրութեւ
այս խորհուրդս ունեցաւ: Իր դրած օ-
րէնքներէն մէկուն մէջ ուղեց ապագայ-
ից ցուցնել որ ինքը Երեսնամեակ
պօլսոյ անխորտակելի հիմունքը Միտու-
ծոյ հրամանաւ դրած է: Եւ թէպէտ
անպատշաճ տեղեց յայտնել թէ ինչ
կերպով երկնային ազդեցութիւնն իրեն
հաղորդուեցաւ, բայց շատ մատենա-
գիրք իրեն այս լուծիւնը կը լեցընեն:

Յոյն պատմագիրներէն (Երեսնամեակ
ու Երեսնամեակ Երեսնամեակ ժամա-
նակագրութիւնն այս բանիս վրայ խիստ
անորոշ կը խօսին: Տեսիլքին այլ և այլ
պարագաները գտնելու համար պէտք
է լատին հեղինակաց ու Վուլտերմոսի
Մալմսբուրի գրուածոցը մէջ փն-
տել:

Երբ, այս ժամանակագիրը կ'ըսէ
թէ, կայսրը Ռիւզանդիոյ պատուարնե-
րուն տակ պարկած ատենը, երազին
մէջ հին քաղքին խնամակալ ոգին
տեսաւ, որ մէկ պառաւ, խորշումած, ու
տարիքէն և հիւանդութիւններէ կորա-
ցած ծնունդի մը կը նմաներ: Երեսնամեակ
դիւանոս իրեն “Ով ես դու”, ըսաւ:
Ինչ ալ պատասխանեց թէ “Ռիւզան-
դիոյ ոգին եմ”, Երեսնամեակ վայրկենին մէջ-
մըն ալ պառաւը գեղեցիկ ու կայտառ
կոյս օրիորդի մը փոխուեցաւ, ու կայսեր
դիմացը շիտակ կեցաւ, որ ապշած մնա-
ցեր էր: Երեսնամեակ Վանուբի առաւ թագն
ու անոր ճաճանչագեղ ճակտին վրայ
դնելով՝ ծիրանիովը զինքը ծածկեց:
Երբոր արթնցաւ, մեկնեց խորհրդա-
ւոր երազը և անյապաղ երկնից կա-
մացը հպատակեցաւ:

Երեսնամեակ Վանուբի այս սքանչելիքներով
իր զինուորակիցքը զարմացընելէն գոհ
չըլլալով, ուղեց հեթանոսական հան-
դէսներ ալ կատարել: Հռովմայեցւոց
մէջ երբոր քաղաք մը կամ նոր գաղ-
թական մը կը հաստատուէր, ամէն
տեսակ սնոտիապաշտ արարողութիւն-
ներ ու հանդէսներ կ'ընէին: Երեսնամեակ
օրինակի համար՝ ահագին փոս մը կը բա-
նային ու վերջը հողով կը լեցընէին, իւ-
րաքանչիւր պանդուխտ իր հայրենի եր-

կրէն տի մը հող բերելով, ու այնպէս
ով իրենց նոր բնակութիւնը կը սկը-
սէին: Կոստանդիանոս ըստ ինքեան
պէտք չէր այսպիսի արարողութիւններ
կատարել որ հեթանոսաց պաշտամուն-
քը կը յիշեցնէին, բայց կ'ուզէր տես-
նողներուն վրայ մեծ տպաւորութիւն
ու խորին յարգութիւն մը ազդել:
Կոստանդիանոս քաղքին հիմնարկութե-
օրը, զոր Կոստանդնուպօլիս անուանեց,
ձեռքը նիզակ մը առած, պալատակա-
նաց հետ մէկտեղ քաղքին կեդրոնը
գծագրեց: Եւս բանս այնչափ երկայն
տեւեց, որ տեսնողները զարմացած մնա-
ցին: Ոմանք, Տէր, ըսին, այդ տուած
չափդ բոլոր քաղաքաց տարածութենէն
աւելի է: «Եւս չափ պիտի մեծցնեմ»,
ըսաւ Կոստանդիանոս, ինչուան որ իմ
առաջնորդս բաւական է ըսէ:»,

Բաղքին շրջափակը հինգ մղնի չափ
տարածութիւն առաւ, որ գրեթէ Կոս-
տանդիանոսի տուած գծագրածին չափ
էր: Եւս պարիսպը նաւահանգստին քո-
վէն կը սկսէր և ինչուան Եւրամարա կը
հասնէր. առջի ամրոցներէն տասնհինգ
ասպարէզ հեռու, մէջն ալ հինգ բլուր
կը պարունակէր:

Բաղաքը 325^{ին} սկսաւ շինուիլ ու
330^{ին} լմնցաւ: Կոստանդիանոս որ Նուով
մայ կայսերութեան իշխան ըլլալով, ի
փառս անձին և յերջանկութիւն իր
պետութեանը յաւերժական արձան մը
ուզեց կանգնել, կրնար այս բանիս հա-
մար աշխարհքիս ամենայն հարըստու-
թիւնը գործածել. և յօգուտ իր հըու
հպատակացը ամէն հնարք բանեցընել:
Եւսայ մէկը Կոստանդնուպօլսոյ շինու-
թեան համար գնացած ծախքին գաղա-
փար մը ունենալ, թէ որ պարսպին,
գահլիճներուն և ջրանցքներուն ծախքն
իմանայ, որ մեր դրամներովն երեք հա-
րիւր միլիոնի հասած է: Եւսքինեան
Պոնտոսի եղբրքներուն անտառներէն,
ու Պրոկոնէ պզտի կղզիէն անբաւ փայտ
ու գեղեցիկ ճերմակ քար բերուեցաւ:
Բազմաթիւ գործաւորք ու որմնագիրք
արագութեամբ աշխատելով կը ջանա-
լին շուտով լմնցընելու:

Ղիպարն կ'ըսէ թէ Կոստանդիա-
նոս քաղքին շինութիւնը փութացընե-
լով, տեսաւ որ իրեն խորհրդոց կատար-
մանը համար ճարտարապետաց բազմու-
թիւնն ու անոնց հնարքները բաւական
չէն. ուստի ամենէն հեռաւոր գաւա-
ռաց կուսակալներուն ալ հրաման իաւ-
րեց որ դպրոցներ հաստատեն, վարժա-
պետներ բռնեն, և կրթեալ պատա-
նեաց վարձք խոստանալով, զիրենք ստի-
պեն որ ուսման ու ճարտարապետու-
թեան ետեւէ ըլլան: Եւսքերուն շի-
նութիւնը լմնցաւ, որչափ որ Կոստան-
դիանոսի ժամանակին աշխատաւորաց
ճարտարութիւնը ձեռք կու տար. բայց
վերջէն Պերիկլէսի ու Եւքսանդրի ժա-
մանակաց ճարտարներուն ձեռագործ-
ներն անոնց զարդն աւելցուցին: Իրենց
ապագայից աւանդած անմահ աշխա-
տութիւնները, և ամէն ազգաց մեծա-
րանացը նիւթ եղած՝ իրենց աստուա-
ծոց, զիւցազանց, դատաւորաց, և բա-
նաստեղծից արձաններն Կոստանդնու-
պօլսոյ հրապարակներուն զարդն եղան:
Եւսոր համար էր որ Եւդրենոս պատ-
մագիրը զարմանքով կ'աղաղակէր թէ
«Կոստանդնուպօլսոյ համար միայն իր
զարմանալի շէնքերը զարդարող անուա-
նի մարդկանց արձաններուն ոգին ու
հանձարը կը պակսի»:

Բիւզանդիոնի պաշարման միջոցը,
Կոստանդիանոս իր վրանը երկրորդ բը-
րին վրայ դրած ըլլալով, և որպէս զի
իր յաղթանակին յիշատակը յաւեր-
ժացընէ, նոյն տեղւոյն վրայ գլխաւոր
հրապարակը շինել տուաւ շրջաբոլոր
կամ թերատեան ձևի վրայ. ճակատը
կազմող երկու մուտքերը երկու յաղ-
թական կամարներ կը ձևացնէին. իսկ
շրջակայ դահլիճները բոլոր արձաննե-
րով զարդարուած էին: Եւստեղը սիւն
մը կար, որուն խարխիւր չորս մէգր
բարձրութեամբ սպիտակ մարմարինէ
էր. իսկ ամբողջը տասը կտոր պորփիւ-
րեան կճէ ձևացած էր: Եւսն ծայրը,
որ գետնէն երեսունհինգ մէգր բարձ-
րութիւն ունէր, Եւպոլոնի հսկայաձև
արձանը կեցուցած էր, ամբողջ պղնձէ,

Ինքեքէն կամ Ռուբիկոյ քաղքէ մը բերուած։ Իսիկայ վերջէն Կոստանդիանոսի արձանին վերածեցին, աջ ձեռքը գաւազան մը, ու մէկայլ գունտ մը, և գլուխն ալ ճառագայթարձակ պսակ մը զնելով։ Կրկէսը կամ Զիարձակարանը գրեթէ չորս հարիւր ոտք լայնութիւն ունէր։ Երկու ծայրերը բաժնող կտորը կոթողներով ու արձաններով լեցուն էր։ Իսկ կայսեր կըրկէսին խաղերը տեսնելու տեղւոյն քով կըր սանդուխ մը կար որ շիտակ պալատը կը հանէր։

Եւս փառաւոր շէնքը կերպով մը Հռովմայ պալատներէն վար չէր մնար. և բոլոր իր գաւիթներովը պարտէզներովն ու դահլիճներովը Սարմարայի եզերքները՝ Զիարձակարանին և սրբաւհոյն Սոփիայ եկեղեցւոյն մէջ տեղը ահագին տեղ բռնէր էր։

Կոստանդնուպօլսոյ շինութենէն հարիւր տարի ետքը քաղքին վրայ գրուած ասանկ ստորագրութիւն մը կայ։ «Եւս քաղաքս ունի Կապիտոլիոն մը, գիտութեանց վարժարան մը, կրկէս մը, երկու թէատրոն, ու թը հասարակաց բաղանիք, հարիւր յիսունուիրէք առանձնական բաղանիք, յիսունուերկու դահլիճ, հինգ հասարակաց ցորեննոց, ու թը հատ ջրանցք կամ ջրոց շտեմարան, չորս մեծ սրահ կամ արդարութեան ատենան, ուր ծերակոյտը կը ժողուի, տասնըչորս եկեղեցի, տասնըչորս պալատ, չորս հազար երեք հարիւր իննըսունըութը տուն, իրենց մեծութեամբն ու փառաւորութեամբը հասարակ ժողովրդեան աներէն զանազանեալ, երեք հարիւր քսանուերկու ալ փողոց»։

Քաղքին շինութեան նաւակատիքն որոշուեցաւ որ 330^ն մայիսի 11^ն ըլլայ։ Օրնարասի ու Կեդրենոսի ըսածին համեմատ, Կոստանդիանոս՝ քաղաքը Սուրբ Եստուածածնայ նուիրեց։ Իսկ հանդէսը քառասուն օր քչեց. կայսրը աս առթոյն ժողովրդեան առատ ուտելիք բաժնել տուաւ, և կրկէսին մէջ խաղեր հանդիսացան։ Կոստանդիանոս այս նաւակատեաց միջոցը հանդիսով

քաղքին իր անունը դրաւ. անուանեց նաև Նոր Հռովմ, կամ Երկրորդ Հռովմ։ Եւս վերջի անունը մասնաւոր օրէնքով մը դրաւ, զոր քարէ սեան մ վրայ քանդակած Բրիսեան դաշտին մէջ կանգնել տուաւ։

Ինկէ վերջը սկսաւ ժողովուրդը շատ ցընելու ետեւէ ըլլալ։ Կախ Եսիայէն ու Եւրոպայէն աղքատ ընտանիքներ բերել տուաւ, տալով անոնց ցորեն, միս եղ ու գինի։ Կոյնպէս Հռովմայ և ուրիշ արեւելեան գաւառաց հարուստ ծերակոյտներն հրաւիրեց, որ գան այս իրեն բնակութիւն հաստատած բարեբաղդ քաղաքը բնակին։ Եւ որովհետեւ այլ և այլ ազատութիւններ ալ շնորհեց անոր համար շատը սիրով ու յօժարութեամբ կու գային։ Քաղքին այլ և այլ փողոցներուն մէջ շինել տուած պալատները բոլոր իր հաւատարմներուն տուաւ, երկիրներով ու եկամուտով հանդերձ։

Եւս և այլ կողմերէ շատ մը հարուստներ թէ շահու համար թէ՛ պարտոց, կամ զուարճութեան ու հետաքրքրութեան համար մէկէն Կոստանդնուպօլսի թափեցան։ Քիչ ատեն նուաճ մէջ բազմութեամբ լեցուեցան նաև ծառաներ, աշխատաւորներ, ու ծախողներ, որոնք իրենց աշխատութեամբը կ'ապրէին։

Կոստանդիանոս՝ քաղաքը տասնըչորս թաղ բաժնեց, իսկ հասարակաց ատենին ծերակոյտ պատուանունը տուաւ, և քաղաքացւոց ալ իտալական արտօնութիւններն շնորհեց։

Եւս այսու ամենայնիւ Հռովմ իշխամբաւն ու մեծութիւնը բոլորովին չկորսնցուց, որուն ըստ ինքեան իր աստիճանին ու իր նախնի մեծութեան յիշատակին համար արժանի էր։ Կոստանդիանոս սիրահարի մը պէս որ անհամբեր իր սիրելւոյն գեղափայլ զարդարուելուն կը սպասէ, կը ջանար որ շէնքերը լմնան։ Եւս գլխաւոր շէնքերը քանի մը տարուան մէջ լմնցան բայց այնպէս անկատար, որ իրեն յաջորդին ժամանակը շատ աշխատեցան անոնց կործանելուն առաջն առնելու։

Քաղքին շինութեան երկրորդ տա-
րին, կայսեր հրամանաւ, իր արձանը՝
աջ ձեռքը քաղքին ուղայն պզտի պատ-
կերը բռնած, ոսկէզօծ շրջանակի մէջ
ազուցած յաղթական կառքով քաղա-
քը բերին: Թիկնապահ զօրքեր ամե-
նափառաւոր հագած, ձեռքերնին ճեր-
մակ մոմեր, կառքին ետեւէն դէպ ՚ի
Չիարձակարանը կ'երթային: Եւս ե-
զական հանդէսը յարատե մնաց, և
ամէն տարի երբոր արձանը կայսեր
դիմացէն կ'անցնէին, մէկէն ոտք կ'ել-
լար և յարգութեամբ ողջունելով իր
նախորդին յիշատակը կը մեծարէր:

Կոստանդիանոս՝ քաղաքը Եսիոյ ու
Լարոպիոյ մեծութիւններովը զարդա-
րելը բաւական չեպէց. հապա մասնա-
ւոր եկամուտ ալ որոշեց՝ որ միակերպ
չէնք շինուի. պատուիրեց նաեւ որ Ե-
սիոյ ու Պոնտոսի մէջ ստացուածք ու-
նեցողներէն որոնք որ Կոստանդնուպո-
լիս բնակութիւն չունին, չկարենան զա-
նոնք իրենց բուն ժողովներուն ձգել:
Եւսպէս ժողովրդեան պիտոյիցը հա-
մար, հացի, եղի և ուրիշ ուտելեաց
մասնաւոր շտեմարաններ շինել տուաւ:
Կոստանդնուպոլիս՝ կայսերութեան ու-
րիշ քաղաքաց փնասովը զարդարուեցաւ.
անոր համար սուրբն Հերոնիմոս ալ
կ'ըսէ թէ, Կոստանդիանոս գրեթէ
ամէն քաղաքաց կողոպուտովը իր քա-
ղաքը պայծառացուց:

Եւսպիսի մայրաքաղաք մը շինեւէն
ետեւ, հարկ էր նաեւ նոր կառավարու-
թիւն մը սահմանել: Կոստանդիանոս
քաղաքական բաներու մէջ Վիսիլե-
տիանոսի ոճին հետեւեցաւ. ու քաղա-
քական և զինուորական իշխանութիւն-
ները նոյն աստիճանի մէջ պահեց. նոյն
պէս նաեւ եկեղեցական իշխանութիւնը
օրինաւոր վճռով հաստատեց: Հռո-
մուլոսի պէս ինքն ալ բաժնեց քաղաքը
ըստ ցեղից և ըստ ազգաց: Եւրակոյտ
մըն ալ հաստատեց որ ոչ օգուտ և ոչ
պայծառութիւն մը ունեցաւ. թէ որ
մասնաւոր առաւելութիւն մը ունէին,
ան էր որ կրկէսին մէջ իրենց համար
առանձին տեղ ունէին:

Կոստանդիանոս աթոռը Վիզան-
դիոն փոխադրած միջոցը, արդէն հոն
բաւական քրիստոնէից բազմութիւն
կ'ուսանէր: Վարդապետական զաւանալով
քրիստոնէայ ըլլալով, քրիստոնէութե-
ալ յայտնապէս պաշտպան կեցաւ:
Եւս մը եկեղեցի շինել տուաւ, որոնց
մէջ ամենէն անուանին ճոխաբար նը-
կարագրութիւնը կ'ընէ Եւսեբիոս. կե-
պարացին ականատես ըլլալով: Եւսման
ներքին ձեռունը գահաւորելով զարդա-
րուած էր, իսկ վրան բոլոր ոսկէզօծ
պղնձով պատած: Իր հեղինէ մայրը
հոն թաղել տուաւ:

Իսկ Երբոր տարիքն առաւ, ուզեց
որ կայսերութիւնն իր որդւոցը և եղ-
բորորդւոցը մէջ բաժնէ: Եւսեբիոս
Կոստասայ տուաւ, որ որդւոցը մէջ եր-
կրորդն էր. այս մասին մէջն էին Ե-
սիա, Եսորիք ու Եգիպտոս: Թի որ
Յուլիանոսի խօսքին հաւատանք, Կոս-
տաս իր եղբարցը մէջ աւելի քաղ-
աքաւորը գտնուեցու, հօրն հնազանդ ու
սիրելի ըլլալուն պատճառաւ:

Կոստանդիանոսի կենացը վաթսնե-
րորդ տարին՝ Եւսպիոս Վարսից թա-
գաւորը, Եւրոէհի Վիսիլետիանոսին
տուած հինգ գաւառներն ուզեց: Եւս
բանիս վրայ Կոստանդիանոս սաստիկ
բարկացած, պոռաց. «Վարսից յաղ-
թելով միայն փառացս ծայրը պիտի հաս-
նէի», և Երբը Եւսպիոս հին դէսպանե-
րէն մէկուն գառնալով. «Եւսա թագա-
ւորին զուրցէ որ, անձամբ կու գամ ու
կը պատասխանեմ»:

Եւս մը ահագին պատրաստութի-
տեսաւ, ու զօրաւոր բանակի մը գլուխ
կեցած ճամբայ ելաւ որ երթայ այն ամ-
բարտաւան Եւսպիոսը պատժէ: Եւսյց
արդէն շատ ամիսներէ ՚ի վեր ցաւալից
հիւանդութիւն մը ունենալով, սկսաւ
օր օրուան վրայ ուժէ իյնալ. ան ատեն
ելաւ Վիսիլետիոյ մօտիկ՝ Եւսիւրոն
բերդը գնաց: Հոն տեսնալով որ մա-
հաւան վտանգի մէջ է, ուզեց մկրտուիլ:
Եւսոնիոս ծիրանաւորն և ուրիշ քանի
մը մատենագիրը կ'ըսեն թէ Կոստան-
դիանոս 324^{ին} Հուլիս Սեղուստրոս

պապէն մկրտուեցաւ . բայց աւելի հաւանականը առ է որ Նստեթոս կեսաւրացին զինքը մահուան անկողնոյն մէջ մկրտեց : Սրտէն թէ անոր համար մկրտութիւնը ուշացուցեր է , որովհետեւ կ'ուզէ եղեր (Նորդանան մկրտուիլ) : Ահա հուան միջոցը բոլոր երեխայի ճերմակ զգեստ հագած էր : Արեւմտեան երեսուն տարի թագաւորելէն վերջը մեռաւ 337^{ին} մայիսի 22^{ին} : Արդէն մարդ ալ խրկեր էր որ Սոստանդը կանչէն . բայց անհկայ չլրացաւ ատենին հասնիլ ու հօրն աչքերը գոցել : Սոստանդիանոս՝ կտակը քահանայի մը յանձնէր էր , զինքը երդուրնցնելով որ Սոստանդէն զատ մէկու մը ձեռք չտայ :

Սարմինը ոսկիէ դագաղի մը մէջ դրած , ու ծիրանիով վրան ծածկած , ամբողջ բանակով մը Սոստանդնուպօլիս բերուեցաւ : Աւելի օր պալատին գլխաւոր սրահին մէջ կեցաւ , վրան կայսերական վերարկուն դրած , գլուխն ալ թագը , ու չորս կողմը ոսկիէ աշտանակներով ճրագներ վառած :

Երբոր Սոստանդ հասաւ , մեծ հանդէսով մարմինը առաքելոյ եկեղեցին տարուեցաւ , ու հոն մասնաւոր գերեզմանի մէջ թաղուեցաւ , որն որ երկայն ատեն իր ընտանեացը և յաջորդներուն գերեզմանն եղաւ :

Արեւելքի Արեւմուտքի զօրքերն հրատարակեցին որ Սոստանդիանոսի զաւկրներէն զատ ուրիշ մարդ կայսր չեն ծաննար :

Սոստանդիանոս կայսերութեան գահը փոխադրելով և քաղաքական ու կրօնական բաները կարգաւորելով պէտք էր որ ապագայից համարմանն ու սիրոյն արժանի ըլլար : Վրիստոնեայք , կ'ըսէ Ղիսպըն , այս եկեղեցւոյ ազատարարին ամենայն դիւցազնական գովեստ տուին : Շատ մը անձնական ու մտաւորական ձիրքերով զարդարուած էր : Ինքնապահապահ էր , շարժուածքը վսեմ , ու դէմքը վայելուչ : Իր գործունէութեամբ , չափաւորութեամբն ու անխոնջութեամբը մեծ անուն ձգեց :

Սոստանդիանոս մէջ մեծ մակա-

նութեամբ կը յիշուի , հաւանականաբար իր յաղթութեանցը , և մեծ քաղքի մը հիմնադիր ըլլալուն համար : Շատ եկեղեցւոյ հարք իր քրիստոնէական առաքինութիւնները պայծառացոյցին , և տեղ տեղ իբրեւ սուրբ զինքը մեծարեցին :

Կը շարունակուի :

Արժիւ ճովուռ ու Բասդընակ :

Նոյն արժիւն որ Մոյն ալ կ'ըսուի , ինչուան ու թըհարիւր լիպրէ կրնայ կըշռել , ու ընդհանրապէս Սլկիանոսի ու Սիջերկրականի տաք և բարեխառն գօտիներուն տակ կը գտնուի , և շատ քիչ կ'ըլլայ որ Լարոպայի հիւսիսային կողմերը մօտենայ : Վրեթէ բոլոր տարին՝ լիցցայի ծովեզերքները կը պտտի , ու շատ անգամ Եգիպտոսի ափանցը վրայ տեսնուած է . բայց ընդհանրապէս արեւադարձներուն տակ աւելի մեծ կ'ըլլայ , ու ամէն տեղ ալ միշտ խոր ու տղմուտ տեղեր կը փնտռէ , և կակղամիս կենդանիներով ու մանր ձկներով կը կերակրուի :

Սարմինը չիտակ ու սկաւառակի ձեով է , կոնրկին միջավայրը մոխրագոյն է , ու երկու կողմերը քիչ մը աւելի բաց . փորը միակերպ գորշախայտ է , գլուխը բարձր , քիթը երկայն , աչուրները մեծ ու դուրս ելած են . աչքին չորս դին կանանչ մոխրագոյն , իսկ բիւրը սև : Անջական լողալու թւերը շատ վարով են . սրջը երկայն ու արագաշարժ է և բոլոր մարմնէն երկու անգամ աւելի երկայն : Իր կաշին՝ կաշուն ու կարծր է . ակունները տափակ ու մէջտեղը մէկ կարգի վրայ շարուած են , իսկ երկու կողմերը երեք ակոյայ քովէ քով վեցանկիւնի ձեով են : Իր ընդարձակ լանջական թւերը պարզած ատենը գիշակեր թռչնոյ մը նմանութիւն կը բերէ , որով արծուի մը գաղափար կու տայ . և սակեց է որ ծալա արծիկուներ է :